

O'QUVCHILARDA KOGNITIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Qultasova Bazargul

*Qoraqalpog'ison Respublikasi, Nukus tumani,
7-sonli maktabning tarix fani o'qituvshisi*

Annotation: *This article explores effective methods for developing students' cognitive abilities within the context of history education. It analyzes modern cognitive theory's impact on education, highlights interactive learning strategies, and offers practical tasks. The work also includes local and international scientific references.*

Keywords: *Cognitive ability, interactive method, historical science, modern education, thinking, critical thinking*

Аннотация: *Ushbu maqolada o'quvchilarda kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali usullari, ayniqsa tarix fanida qo'llanilishi yoritilgan. Zamonaviy kognitiv nazariyaning ta'limga ta'siri, interaktiv metodlar va amaliy topshiriqlar orqali misollar keltirilgan. Maqolada mahalliy va xorijiy manbalarga asoslangan ilmiy havolalar mavjud.*

Kalt sozlar: *Kognitiv qobiliyat, interaktiv metod, tarix fani, zamonaviy ta'lim, tafakkur, tanqidiy fikrlash*

Bugungi kunda ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning fikrlash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish kabi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga ham yo'naltirilmoqda. Ayniqsa, tarix fani bu borada katta imkoniyatlar yaratadi. Tarixiy faktlarning sababi va oqibatini anglash, tarixiy shaxslarning qarorlarini tahlil qilish, tarixiy voqealarni zamonaviy muammolar bilan solishtirish orqali o'quvchilarda chuqur tafakkur shakllanadi.

Ushbu maqolaning tadqiqot obyektni o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini tarix darslari orqali shakllantirish va rivojlantirish yo'llari tashkil etadi. Bu orqali ularning tahlilii, tanqidiy va ijodiy fikrlash malakalari rivojlanishi ko'zda tutiladi.

Kognitiv rivojlanish nazariyasi bo'yicha J. Piaget [2: 34], L.S. Vygotskiy [3: 58], B. Blum [4: 75] kabi olimlar asarlarida keng yoritilgan. Xususan, Bloom taksonomiyasi asosida kognitiv darajalarni bosqichma-bosqich o'stirish mumkinligi ta'kidlangan. O'zbekistonlik olimlardan A. Tursunov [5: 91] va M. Qo'chqorov [6: 44] o'z tadqiqotlarida bu sohani mahalliy kontekstda tahlil qilgan. Shuningdek, Marzano [8: 67] va Anderson [7: 38] kabi zamonaviy pedagogiklar ham kognitiv rivojlanishni baholashda innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqqanlar.

Zamonaviy ta'limda kognitiv yondashuv o'quvchining bilimni mustaqil o'zlashtirishini, tahlil qilish, solishtirish va yaratish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv ta'limni interaktiv va samarali qiladi [7: 38]. Ayniqsa, tarix fani orqali o'quvchilar voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda tahlil qiladi, tarixiy tafakkurni shakllantiradi va ularni hayotiy qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Tahliliy savollar: tarixiy voqealarni sababi va oqibatlari asosida tushunishga yo'naltirilgan.

Klasster va mintaqaviy xaritalar: muayyan tarixiy hodisaning hududiy taqsimotini o'rganish.

Tayanch jadval va diagrammalar: sabab–natija bog'liqliklarini ko'rsatish.

Rol o'ynash (rol-play): tarixiy shaxslar obraziga kirib, voqealarni anglash.

Debatlar va guruhiy tahlillar: tanqidiy fikrlashni shakllantiradi.

Vaqt chizig'i (timeline): voqealar ketma-ketligini idrok qilishga yordam beradi.

Masalan, "1917-yilgi Oktyabr inqilobining Rossiya va Markaziy Osiyoga ta'siri qanday bo'lgan? Xarita asosida tushuntiring." topshirigi. Bunga beriladigan namunaviy javob: Oktyabr inqilobi natijasida Rossiyada shuralar tuzumi o'rnatildi. Bu Markaziy Osiyoga ham ta'sir qilib, mustamlaka tuzilmasi o'zgardi. Xaritada Rossiya imperiyasi hududi va Sovet Ittifoqi chegaralarini solishtirish orqali bu o'zgarishlar ko'rsatiladi. O'quvchi xaritada voqealarning makonini tahlil qilgan holda sabab–natija bog'liqligini tushunadi.

Bundan tashqari, tarix darslarida vizual materiallarni (xarita, diagramma, video) ko'proq qo'llash ahamiyat kasb etedi.

Shuningdek, o'quvchilarni mustaqil tahlil va izlanishga undovchi topshiriqlar berish ayniqsa ijobiy natijaga beradi. Interaktiv metodlardan, ayniqsa guruh ishlarda keng foydalanish yuqori samara beradi. Topshiriqlarni o'rinlarchdan keyingi bahalash bosqishida faqat fakt bilim emas, balki tahlil va xulosa chiqarish ko'nikmalarini hisobga olish ahamiyatli bulib xisoblanadi. Tarixiy hodisalarning zamonaviy kontekstdagi ahamiyatini muhokama qilish uchun integrativ yondashuvlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Kognitiv yondashuv asosidagi metodlar o'quvchilarning nafaqat tarixiy bilimlarini, balki tafakkur, tahlil, izlanish va tanqidiy fikrlash salohiyatini ham rivojlantiradi. Bu esa ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Kognitiv rivojlanish o'quvchilarni faqat bilim oluvchilardan bilim yaratuvchilarga aylantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Piaget, J. The Psychology of Intelligence. Routledge, 1950.
2. Vygotsky, L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
3. Bloom, B.S. Taxonomy of Educational Objectives. Longmans, 1956.
4. Tursunov, A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent, 2012.
5. Qo'chqorov, M. Ta'limda innovatsion metodlar. Toshkent, 2018.
6. Anderson, L.W., Krathwohl, D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. Addison Wesley, 2001.

7. Marzano, R. The Art and Science of Teaching. ASCD, 2007.
8. Abdurahmonov, S. Tarixiy tafakkur va o'quvchi faoliyati. Samarqand, 2020.
9. Jonassen, D.H. Learning to Solve Problems: An Instructional Design Guide. Pfeiffer, 2004.